

АКСИОЛОГИЧЕН АСПЕКТ НА НАЗВАНИЯТА НА БОЛЕСТИТЕ В КИРИЛСКИ РЪКОПИС НА ЛЕЧЕБНИК¹

КАТАРИНА ЖЕЊУХОВА

ИНСТИТУТ ПО СЛАВИСТИКА „ЯН СТАНИСЛАВ“

ПРИ СЛОВАШКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

katarina.zenuchova@savba.sk

Здравето е една от основните ценности в аксиологичната система и се приема като норма за балансирания личен (витална ценност) и социален живот (социална ценност). Във връзка с тази основна житейска ценност в ролята на втори член на аксиологичната опозиция се появяват болестта, недъгът, за което свидетелства устната и писмената народна култура. Болестите често биват персонифицирани или получават имена, приписва им се демоничен произход. В културното общество срещу болестите е разработена система от превантивни практики и методи за лечение, които се владеят само от избрани „вещи“ лечители.

В статията е представен кирилски сборник от XVIII в. с медицинска тематика, съдържащ рецепти и начини за лечение на болести при хората, съвети за работа на полето и отглеждането на селскостопанските растения, както и препоръки за лечението на болестите по домашните животни, главно едрия рогат добитък, конете, овцете и свинете. Вниманието е насочено основно към названията на болести в изследвания ръкопис – принципите на номинация, мотивацията им и отражението на народните представи за болестта и здравето. Народната терминология за названията на човешките болести отразява аксиологичните константи не само за здравето, но и за други ценности като топлината, доброто, любовта или силата.

Ключови думи: кирилска писмена култура, концептът *здраве – болест*, етнолингвистичен анализ, названия на болести, аксиологичен аспект.

AXIOLOGICAL ASPECTS OF THE DISEASE NOMENCLATURE IN CYRILLIC MANUSCRIPTS

KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ

JAN STANISLAV INSTITUTE OF SLAVISTICS

SLOVAC ACADEMY OF SCIENCES

katarina.zenuchova@savba.sk

Health is one of the fundamental values in axiology and is considered to be the norm for a balanced personal (vital value) and social life (social value). In relation to

this basic value of life, diseases or ailments act as a second member of the axiological opposition found in oral and written folk culture. As the folk disease nomenclature suggests, diseases are often personified and named and are assigned demonic status. A system of prophylactic methods and healing rituals practised only by “expert” healers has existed in civilised societies.

In this article, I present a Cyrillic healing book from the 18th century containing prescriptions and procedures for treating human diseases, recommendations for farming and crop cultivation, guidelines for the treatment of diseases in domestic animals, especially cattle, horses, sheep and pigs. Special attention is given to the naming of diseases in the studied manuscript – naming principles and name origin (vernacular origin or borrowings from other languages) reflecting traditional folk notions of the disease. The terminology related to the naming of human diseases, especially folk terminology, not only represents the axiological aspects of health but also determines other major human values, such as warmth, wealth, love and strength.

Keywords: Cyrillic written culture, concepts of health and disease, ethnolinguistic analysis, disease naming, axiological aspects

Във всяка национална култура и всеки национален език езиковата картина на света – като модел за виждане и възприемане на действителността – се отличава със своята специфика. Тя може да бъде изследвана въз основа на материали от различните функционални и териториални разновидности на националния език. Съдържанието на понятието *езикова картина на света* в контекста на етнолингвистиката не се ограничава само с комуникация и изследване на фолклорни текстове, а преминава и в комуникативното пространство на отделните синхронни и диахронни срезове на книжовния език и освен това включва материали както от териториално ограничените диалекти, така и от функционално ограничените езикови разновидности (Bartmiński 2016: 33). Интересно е да се проследят особеностите на вербализацията на избрани ментални обекти, както и спецификата на изразяване на аксиологичните аспекти на отделните ментални категории, характерни за обособени групи носители на езика. В словашката културна, езикова и конфесионална ситуация такова място би могло да има написаното на кирилица произведение. Спецификата на кирилските текстове в Словакия се изразява, от една страна, в писмото им (кирилица), а от друга – и в самия език на паметниците: използването на кирилската графична система и на литургичния черковнославянски е характерно за представителите на византийско-славянската деноминация. В зависимост от вида и функционалните ограничения на кирилската писменост използваният език повече или по-малко кореспондира както с черковнославянския, така също и с народния език (наречие) на вярващите, използван във всекидневното им общуване.²

Предмет на нашето изследване е описанието на аксиологичната скала на концепта *заболяване, болест*, представена в кирилски ръкописен сборник с медицинска тематика (лечебник) от XVII век. Характерът на изследвания кирилски паметник показва, че по замисъл той е ориентиран към

представителите на византийско-славянската деноминация, населяващи подножието на Карпатите и Източна Словакия.

Ръкописът се състои от две части. Първата част „Врачъ домашный“ (*Домашен лекар*) датира от 1790 г. и представлява превод от унгарски език; вторият ръкопис, наречен „Помощникъ оу домѣвствѣ, газдѣвствѣ и между людьми“ (*Помощник в домакинството, стопанството и между хората*), е възникнал, по данни от заглавната страница, през 1791 г. и е оригинално произведение на Микулаш Теодорович.³

Първата част на ръкописа съдържа 269 рецепти за приготвянето на лекарства и начините на тяхното приложение при лечението на болестите на хората. Втората част „Помощникъ оу домѣвствѣ, газдѣвствѣ“ съдържа 195 рецепти и указания за лечението на хора, едър добитък, овце, както и различни съвети за стопаните: как да се грижат за пчелите или как да работят на полето. Всички тези съвети от втората част са събрани от М. Теодорович сред обикновените селяни, стопани, земеделци и занаятчии, живеещи в околностите на Михаловце, където по това време той е гръко-каатолически свещеник.

В предговора към първата част „Врачъ домашный“ Микулаш Теодорович акцентира върху практическата нужда от такъв наръчник, чиято задача е да помага на онези хора, които живеят далеч от градовете и лекарите (фелдшерите). Още от уводните му думи проличава, че здравето е една от основните и най-важни ценности; същевременно авторът подчертава, че Създателят не е сътворил нищо без причина, че всяко растение, всеки корен или цвят са получили от Създателя специална лечебна сила: „сътворитель ласкавый ничтоже кремъ слъшной причини нестворилъ: такъ ктому для пожитка и поратована слабой натуры члвкомъ давъ моц и врачевнъ силъ каждому коринку, квѣтку, были и листку; авы себе своимъ розумомъ подъ часть потребы, оу оупадкохъ ратовати мзгъ...“ (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 13). Този факт доказват и присъстващите традиционни словашки фразеологизми или устойчиви съчетания от сборника на Адолф Петер Затурецки „Словашки пословици, поговорки и устойчиви съчетания“, например *Nieto žiadnej zelinky, ktorá by nemala svoje účinky* (*За всяка болка си има билка*) (Zátуреcký 2005).

Здравето е една от основните ценности в аксиологичната система на обществото и се приема за естествено състояние на човешкия организъм; то е нормата за балансирания живот (витална ценност), но също така и нормата за обществения живот (като социална ценност). Същевременно здравето е такава аксиологична категория, която се намира в отчетлива антонимична връзка с противоположните му понятия. Микулаш Теодорович го интерпретира в предговора също от такива позиции: *Дондеже члвкъ*

свѣжѡ ходитѣ, ровити свои повинности кончатѣ, ѣсти, пити, спати може; здравый именовется, але какъ скорей дашто противное из именовтых, такому прилжчтеса, хорота болша или менша по чинѣ притрафѣнка; называеса.

В народната обредна култура и в устната фолклорна словесност откриваме множество доказателства, че носителите на езика възприемат определена същност като ценност. Словашките фразеологизми и паремии, тематично свързани със здравето, го представят като ценност: *Čo nás po bohatstve, keď zdravia nemáme* (По-голямо богатство от здравето няма); *Čo nič nebudete mať, len aby sme boli zdraví* (Живот, здраве и добри помисли като има човек, пари не му трябват, буквално: Нека да нямаме нищо, само да сме здрави); *Keď sme len zdraví a na nás neprší!* (Да сме здрави и с покрив над главата); *Kto má zdravie, má všetko* (Който има здраве, има всичко); *Nie bohatému, ale zdravému je sveta žiť* (Здравият просяк е пощастлив от болния крал, буквално: Не богатият, а здравият живее добре); *Zdravie, to najlepšíe* (Здравето е най-големият имот / По-голямо богатство от здравето няма, буквално: Здравето е най-хубавото нещо); *Zdravie nadovšetko* (Здравето е над всичко); *Zdravie od Boha* (Здравето е от Бога) (Záturecký 2005).

От приведените фраземи проличава, че: 1. *здравето* е една от основните ценности, 2. която със значимостта си измества в периферията богатството или другите материални блага. В устойчивите съчетания *здравето* влиза не само в опозитивни, но и в причинно-следствени връзки, проявява се като предпоставка за постигане на другите жизнени потребности и блага, превръща се в условие за успех, щастие, удовлетвореност: *Všetko rápnoh pomôže, len aby sme boli zdraví* (Здрав ли си, колай ще се намери); *Kde zdravie chýba, všetko chýba* (Без здраве не може да има и щастие, буквално: Където няма здраве, няма нищо); *Kto má zdravie, má všetko* (Който има здраве, има всичко) (Záturecký 2005). Каква ценност за човека е здравето, доказват и обектите, с които то се сравнява в езика: *Zdravý ako buk*; *Zdravý ako chren*; *Zdravý ako lipa*; *Zdravý ako orech*; *Zdravý ako ryba* (Здрав като дрян; Здрав като бук; Здрав като вол; Здрав като камък; Здрав като скала) и под.⁴

От друга страна, *болестта* (заболяване, неразположение, недъг) има предимно негативно въздействие върху човешкия живот; тя представлява слабост, която довежда до загуба на други важни ценности: загуба на физическите сили, но също и на социалния статус; тя заплашва живота на човека, тя е убиец и води до смърт: *Čo sa moc kýva, len sa vukýva* (Разклати му се здравето)⁵; *Dlhá choroba – hotová smrť* (Дълга болест – готова смърт); *Choroba nikoho nepopraví* (Болест никому не поправитъся); *Choroba, zlá nemoc* (Заболяване, лоша болест); *Jedno zdravie a chorôb sto* (Само едно здраве и толкова много болести!); *Čto sa duho kurije, k smrci sa hotuje* (Кто долго лечится, готовится к смерти)⁶ (Zá-

turecký 2005). В заключението към ръкописа Микулаш Теодорович потвърждава, че болестта често води до смъртта, от която никой не може да избяга: *Повыше всѣхъ ѿ мене собранныхъ, зложенныхъ, и ѿписанныхъ, ко продолженію жывота члѣкагѡ, и скотского здравіа належациихъ средствій, то то любимый читателю добръ оубажай, и знай: же іакъ каждѡ ричи свой члѣсъ прійде, и южъ хотай противъ волѣ, достигне; Нѣтъ той на свѣтѣ кертї; Абы можъ ѿ смертї сперти* (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 146).

Разглежданите ръкописни текстове предоставят богат материал за изследване на лексикалното поле на специалната медицинска, ботаническа и фармацевтична номенклатура. В съвременните книжовни езици специалните названия имат преди всичко гръцки или латински произход. В текста на Теодорович всички болести са означени с народните им названия и само на отделни места авторът привежда латинските или гръцките названия като еквивалент на народното име: латинското название на болестта „канкѣса“ / *Morbus Gnoraiicus* (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 21); „гасень, и оустъ гнилецъ“ / *Scorbutus* (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 59); „ѣдла непожадливостъ“ / *Nausea* (от лат. *nausea*, гр. *ναυσία* (*nausiē*), съответно *ναυτία* (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 25); народно название: *гангрена*; „Дикое месо оу ранѣ“ / *Gangrena cancer* (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 27).

Най-общото название на болестите е мотивирано обикновено от общославянския корен *боль* (М. Теодорович: *волѣ/вѣлѣ, волѣ волѣкѣ, волѣчѣ, волѣцїй*); *хвор* (М. Теодорович: *хорота*). Някои названия са възникнали въз основа на контрастна деривация: *мочъ – немочъ/немоцѣ*; *дѣг – недѣг – недѣжны*. От аксиологична гледна точка е интересно, че при номинацията *немоцѣ* у Теодорович откриваме съчетания по модела „зла немоцѣ“, „ташка немоцѣ“, „ташки недѣги“, чрез което се поставя акцент върху болестта като антиценност и се подсилва негативното значение на съчетанието.

Тъй като народната номенклатура на болестите отразява ненаучното, непрофесионално възприемане на различните физически дефекти на човешкия организъм, народните названия на болестите често се отличават с висока степен на абстракция и така покриват широко семантично поле. Към тази група спадат също названията на болестни състояния, изведени чрез техните симптоми, когато номинацията препраща към външните прояви (симптоми) на болестта. Симптоматиката на различните болести в ръкописа на Теодорович е изразена чрез устойчиви синтактични схеми, в които единият от елементите назовава или органа, или мястото, където е съсредоточена болката: *зубѣ волитѣ глава боли*, *Главы волѣ, пѣпок волитѣ, Чресла боль*. Много названия на болести в сборника са мотивирани въз ос-

нова на външни прояви, като например сърбежът (**свербачки**) – въз основа на цвета или промяната в цвета на кожата (**жовтачка**, **червѣнка**). Често признакът на болестта се описва чрез нелични конструкции, с помощта на словесни форми, изразяващи физическа дейност: **Тѣмна главы комѣ коле, Сердца болитъ, трасеніе, метана; Сердца похоплѣна, ковтана, ламна, ламана, трасина, трасеніе; метана, ковтана**. Неличните словесни конструкции, като например **Тѣмна главы комѣ коле, Сердце колетъ**, отпращат към неизвестна причина за болестното състояние.

Аксиологичните аспекти на концепта *болест* най-добре могат да бъдат проследени чрез примери за номинационни структури, свързани с древната демонична сфера и архаичните магически практики, но запазили стабилността си и в съвременните диалекти. Става дума за названия на болести, които от номинативна гледна точка нямат прозрачна семантика и препращат към народните представи за болестта, причината и произхода ѝ. В разволя на традиционната медицина са изказвани различни мнения относно причините за заболяванията. Като причина за някои от тях е посочвано нарушаването на определена магическа забрана или предписание за защита на здравето. Така например като причина за образуването на *цирей* са посочвани преяждането, урочасването или нарушаването на забраната да се сядат на масата. Демоните и злите духове също са могли да причинят болест. Словаците са свързвали с демони следните болести: *mádra* – вид колики, *hostec* – ревматизъм, *lišaj* – вид кожна болест, *lišej*, *vred* – *цирей*, *úrek* – урочасване/уроки. В изследванията на Уте Дукова, посветени на наименованията на демонични същества в българския език, именно демоните на болестите представляват най-многобройната група демони в българския език (Дукова/Dukova 2015: 143).

Архаичните названия на болести, причинени от зъл дух или човек с лоши помисли, отразяват негативния им аксиологичен статут. В ръкописа на Теодорович тези болести са представени с названието *гостецъ* (*Žejuch*, *Žejuchová* 2014: 48, 49, 107), което произхожда от съществителното *гостъ/hos* и представлява деминутивна форма на табуизираното ласкателно название за неканения и много неприятен „гост“, какъвто е болестта (Machek 1971: 178). Според традиционните схващания словашките диалектни варианти *goštec*, *hosčák*, *hoscedz*, *host'ec* (Slovník 1994) назовават болест, проявяваща се с обриви и крусти, с появата на вълмо от косми по тила, което в никакъв случай не трябва да се подстригва, с болезненост на очите, подуване на лицето и ревматизъм. Според най-древните представи посочените признаци са причинени от демон, който се е вселил в тялото; появата му можело да се дължи и на урочасване.

Мадра (*Žejuch*, *Žejuchová* 2014: 18, 113) (*mádra*) – вид чревни колики (Slovník 2006). Според най-древните представи причината за тях било същество, което живеело в областта на пъпа или стомаха (обикновено жаба).

Ако гостоприемникът го дразнел с тежка работа или люта храна, то протягало и свивало пръстовидните си израстъци, с което причинявало болка на човека. В по-новите представи „мадра“ има формата на жаба, седяща на стомаха, с което предизвиква гадене (Encyklopédia).

Жаба комъ под ѝзыкомъ (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 19) (жаба) – болест на устната кухина, ангина, традиционно обозначение за болестта *шан*, съпроводена с образуване на мехури в устата. Като причина за тази болест е смятана жабата, която в традиционните представи се свързва с прогнозата за времето, предсказанията за здраве или смърт, с плодовитостта и плодородието, с еротиката или злото.

Под названието **Фрасъ** (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 47, 107, 112, 119) се крие *епилепсията* (нар. slov. *Zrádnik, padúcnica, zlá choroba, zlý duch*, бълг. *припадъци, зла болест, зъл дух*). Според народните вярвания тези конвулсивни пристъпи са причинени от зъл дух. В *Etymologický slovník českého jazyka* на В. Махек се посочва, че става дума за унгарска дума (унг. *frász*), чието начало се открива в немски наречия (нем. *Frais(en)*) (Machek 1971: 146; Strejček 1942: 93–95). В изследвания текст тази болест се среща и под названията **зла нѣмоцъ**, **тѣшка нѣмоцъ**, свързващи се с вярата в силата на думите, според която изричането на названието на болестта може да призове самия демон. По същите причини народното название на *епилепсията* в Словакия е *bodaj spala* (*дано сну*), на *рака* – *sčazla bi* (*да изчезне*) и т.н. Вярата в силата на думите се е свързвала със злите очи (уроки); болестта е била приемана и като резултат от преднамерено урочасване с думи или непреднамерено омагьосване с поглед, т.е. негативна дейност на определена личност.

Шлакъ (инфаркт, удар) е от групата названия на болести, които чрез девербативни форми изразяват представата, че демоничните същества неочаквано, внезапно поразяват с удар своите жертви и вкарват в телата им нежелани чужди предмети. Според В. Махек думата произхожда от немската *Schlag* с първоначално значение ‘удар’ (Machek 1971: 616). В словашкия са запазени и устойчивите клетви: *Do šlaka! Chod' do šlaka* (*Удар да те порази дано*). Уте Дукова посочва славянски паралели на този тип названия на болести (например *usov, ustrel, nalet*) (Дукова/Dukova 2015: 143).

Следващата болест в ръкописа на Теодорович, свързана с древни демонични представи, е **чѣмѣръ** (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 22) (диалектни варианти *čemer, šemer, ochvat*; бълг. *подуване*). Традиционното схващане я определя като болест, предизвикана от храна – развалена, в прекомерно количество или лакомо изядена. Устойчиви езикови структури в източно-словашките диалекти показват, че болестта е свързана със злите сили, злия

дух: *Dze se četer ňeše; Bodaj se četer ulapil* (Да нукнеш дано) (Slovník 1994: 245).

Лишаи (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 141) (лишей) – болест на кожата, която се проявява чрез появата на червени парещи или грапави сърбящи повърхности. Лишеят е бил свързан с представата за демон, обитаващ тялото. Въпросът за семантичния развой от праслав. *lichъ – ‘зъл, лош’ → ‘зъл дух’ → ‘болест по кожата, причинена от зъл дух’ се разглежда от У. Дукова и В. Махек (Дукова/Dukova 2015: 107; Machek 1971: 336).

Збѣраніе вредное, Гды зоднѣ оѣ персохѣ вредѣ естѣ, Вреды, ѿ вредова пѣхленїна (Žeňuch, Žeňuchová 2014: 21, 25, 45, 57, 69, 76) – в словашката народна медицинска терминология това заболяване се означава като *vred* ‘белег, гнойна пъпка’ но и като *nežit* ‘цирей’ (Encyklopédia). Според Уте Дукова в българските диалекти *нежит* е название за заболяване на венците или зъбобол, а също и на растението, с което се лекува това заболяване. Освен това означава и невидимо същество, което броди от едно място на друго. Думата *nežit* се намира във връзка с черковнославянската дума *нежит* със значение ‘болест’, сръбската и хърватската дума *nežit, nežid* със значения ‘зъл дух, проникващ в главата’ и ‘главоболие’ или ‘гнойно възпаление на ухото’, ‘ревматично заболяване’, староруския паралел – *jazva ‘белег, ‘цирей’, в руските диалекти ‘гнойна рана’, в съвременния руски език – ‘зъл дух’, украинската *nádcha* ‘настинка’, в чешки *jazva, vred* ‘белег, цирей’, в полски *katar, nádcha* ‘катар, настинка’ (Дукова/Dukova 2015: 121–123). Всички славянски паралели показват, че става дума за семантичен развой на *nežit* ‘болест от зъл дух’.

Названията на болестите в изследвания ръкописен паметник се основават преди всичко на симптоматиката, на субективните усещания на човека, засегнат от болестта. Част от тях отразяват и съответния културен код, препращат към представата за болестта, причинителя и произхода ѝ, разкриват прагматичността и естествеността на езика, но наред с това отразяват и вярата в магическата сила на думата. Всички споменати аспекти кореспондират с негативното възприемане на болестта в аксиологичната система на човека и със страха от болестта. Понятийното съдържание на концепта *здраве – болест* се създава и чрез опозитивните характеристики, каквито са *функционалност на организма – нарушение функционалността на организма; човешка сила – човешка слабост; добро, любов – зло; желание – неприязън*. Образните аспекти на концепта *болест* като негативна ценност са представени чрез свързването на болестта с природни явления или с митологемите *демон, зъл дух, убиец*. Аксиологичната страна на всеки от дуалните концепти се състои в това, че само при оптимално психо-физиологично здраве човек може да постигне другите житейски ценности, което обаче зависи и от поведението му – спазване на ирационалните (ма-

гическите) забрани и рационалните правила – здравословен начин на живот, хигиена и ефективна профилактика.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Статията е резултат от завършването на проекта ERA.Net.RUS Plus Linguistic and Ethnocultural Dynamics of Traditional and Non-traditional Values in the Slavic World (RUS_ST2017-472).

² По-подробно за влиянието на народния език върху литургичния вариант на черковнославянския език виж у П. Жењух (Žeňuch 2002).

³ Ръкописът беше публикуван през 2014 година в *Slavica Slovaca* (Žeňuch, P., Žeňuchová, K.: Dva cyrilské liečiteľské rukopisy z Michaloviec: Врачъ Домашный z roku 1790. Помощникъ оу домувствѣ, газдувствѣ z roku 1791. – In: *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 3 (supplementum), s. 3–148).

⁴ Примерите са ексцерпирани от сборника на А. П. Затурецки (Záturecký 2005).

⁵ Смисльт тук е: *Когато нещо вече веднѣж се е развалило малко, то се разрушава напълно* (за здраве, отношения и др.) – бел. прев.

⁶ Смисльт тук е: *Който дълго се лекува, той бързо върви към смъртта* – бел. прев.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Дукова 2015: *Дукова, У.* Наименования демонов в българском языке. Москва, Издательство Индрик. [Dukova 2015: *Dukova, U.* Naimenovaniia demonov v bolgarskom iazyke. Moskva, Izdatel'stvo Indrik.]

Bartmiński 2016: *Bartmiński, J.* Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky. Preklad Irena Vaňková. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.

Encyklopédia: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Dostupné na <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/hostec/> [cit: 2018-12-18].

Machek 1971: *Machek, V.* Etymologický slovník jazyka českého. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.

Slovník 1994: *Slovník slovenských nářečí*. I. A–K. Bratislava, Veda, Vydavateľstvo SAV.

Slovník 2006: *Slovník slovenských nářečí*. II. L–P. Bratislava, Veda, Vydavateľstvo SAV.

Strejček 1942: *Strejček, F.*: Fras, frasně. – *Naše řeč*, roč. 26, č. 3.

Žeňuch 2002: *Žeňuch, P.* Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 288 s.

Žeňuch, Žeňuchová 2014: *Žeňuch, P., K. Žeňuchová.* Dva cyrilské liečiteľské rukopisy z Michaloviec: Врачъ Домашный z roku 1790. Помощникъ оу домувствѣ, газдувствѣ z roku 1791. – *Slavica Slovaca*, roč. 49, č. 3 (supplementum), s. 3–148.

Záturecký 2005: *Záturecký, A. P.* Slovenské príslovia, porekadlá, úslovía a hádan-
ky. Bratislava: Slovenský Tatran, 813 s. Dostupné na [https://zlatyfond.sme.sk/
dielo/1434/Zaturecky_Slovenske-prislovia-porekadla-a-uslovia-Ludske-telo-je-
ho-potreby-choroba-a-smrt/18](https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1434/Zaturecky_Slovenske-prislovia-porekadla-a-uslovia-Ludske-telo-je-ho-potreby-choroba-a-smrt/18) [2018-12-18].

Превод от словашки: *Мария Гарова*

✉ *Гл. асист. д-р Катарина Женьохова*
Slavistický ústav Jána Stanislava
Slovenská akadémia vied
Dúbravská cesta 9
841 01 Bratislava, Slovensko

✉ *Assoc. Prof. Katarína Žeňuchová, PhD*
Jan Stanislav Institute of Slavistics
Slovak Academy of Sciences
Dúbravská cesta 9
841 01 Bratislava, Slovakia

Публикувано: 31 март 2020